

Gerra aurreko euskal «herese» bat

Manolo Pagola

Batek badaki garai batetan hereseak ere bazirela. Sorginen erratzak errespetoa sartzen zuenean eta. Baina sutatik libratu zirenak ere aspaldi hil zirela uste du. Horregatik, zure etxeko atetan 88 urteko aitona beneragarri bat, heresetzat kondenatua izan zela eta historia bitxi batekin datorkizunean, kopeta zimurtu eta begiak hazi egiten zaizkizu. Harritu beste erremediorik ez daukazu. Kontatzen dizu bere trajeria. Uzten dizu zorigaiztoko liburua. Mateo Mujikak kondenatu omen zuena. Eta isildu besterik ez daukazu. Inongo literatur edo teologi historiatan inork inoiz ez bait du liburuaren eta egilearen inolako berririk eman. **Off side** zaude¹.

Igo zaitez, orduan, komentuko biblioteka zaharrera. Hartu eskutan hautsez jositako Gasteizko Apezpikutegiko boletin ofiziala. Mia itzazu Mateo Mujikaren garaiko tomoak. Eta bai. Hantxe dago: «**Decreto condenando el libro "Gaztek garbik izan"**». Egia da, beraz. Euskal hereserik badugu oraindik.

Egilearen eta honen obraren inguruko berri batzu eman nahi dizkizu lantxo honek. Interesgarria dela deritzat, idazle honen obrak izan dezakeen balioagatik, eta gerra aurreko giroa ezagutzeko datu horiek eskain diezaguketen laguntzagatik.

Egileari buruz

Bizente Aizpuru Agirrezabala Ordizian jaio zen 1889aren apirilaren 2an. Bergarako seminarioan eta Lekarozko ikastetxean lehen ikastaroak egin eta gero, Suizako Friburgon, ingeniari agrikola bezala diplomatu zen, lau urtetan bere ikasketak burutu ondoren. Or-

dizian, baserri lanetarako metodo berriak erabili zituen. Suerte handirik gabe nonbait. 1928. urtean Nafarroako Elo-ra joan zen bere osaba baten lurretako produkzioa antolatzena. Gerra amaiturik 1939an Andoaina etorri bitartean iraun zuen han. Profesional bezala, oso kezkatu zuen nekazari munduak. Euskal nekazarien promoziotzeko liburu handi bat ere idatzi zuen.

Suizako esperentziak izpiritu kritiko bizia utzi zion. Euskal Herriko arazoak, politiko eta erlijiosoak, Europako begiz ikustea arriskutsua zen gurea izan den bezalako herri itxi batetan. Nahigaberik franko bereganatu du, bere bizitzan zehar, bere kontzientzia agnostikoaren askatasuna inolako katea zanpatzaitatik salbatzearen. Thomas Huxley-ren irakurle amorratua eta miresle zintzoa da.

Elo-ko egoitzak ere sakon markatu zuen. Hantxe bizitu zituen errepublikanoen etorrera eta gerra. Han, Nafarroaren eta Euskadiren arteko teinka. Karlisten eta nazionalisten arteko zubi izan nahi zuen. Herri deseuskaldundu haren euskal kontzientzia pizten saiatu zen. Irujorentzat boto asko bildu omen zuen, lehen itsu-itsuan karlista zen herri hartan. Politikan errepublikano, federalista, foruzale sentitzen du bere burua.

Liburuak

Bi liburu idatzi ditu Bizente Aizpuruk: **Nekazaritza eta Gaztek Garbik izan**. Hona hauei buruzko datu zenbait.

Nekazaritza. Euskalerriko nekazariatzat (40 ikasgaietan), Donostia 1930. Leizaola inprentan argitaratua. 214 orrialde ditu liburuak. Orrialdeko textua bi habetan banatzen da. Testu oso ugaria du. Eta era guztietako kontseiluak ematen zaizkio nekazariari. Lurra nola landu; landareak, arbolak eta basoak nola zaindu; behiak, oiloak, zerriak, erleak, etab. nola hazi. Natur zientziatako ezagupen zientifiko asko dago barreiatuak liburuan zehar.

Liburuaren gaia benetan interesgarria denik ezin uka. Euskara nahiko elementala eta traketsa du, egileak berak irribartsu eta lotsatuta bezala aitortu didanez. Horregatik ere bai noski, atera zituen 1.000 aleek ez zuten zabalkunderik ia batere izan.

Gaztek garbik izan. Jóvenes sed castos, Monreal 1930. Erdaraz eta euskaraz. Erdarazkoak 103 orrialde ditu. Euskarazkoak 95.

Egileak berak ohartzen dizu ez dela hitzez hizko itzulpenik eta erdarazkoa aurrena jertzearen arrazoi polita ematen, euskal zatiaren haseran:

Orain bada euskara atala; bidez, lenbizi joan bear zuna, zergatik nere oldozkaiak ere jakiña, euskeraz bururatuak diralako ta ate sarrera baten bi jaun eztabaitzen diran erara, ele euskera apalak adei besteri aurretasuna utzi diyo. Uarra-

razi bear dizuet gañera, ez direla bi atal erder-euskera abek, ziara berdiñak; esan nai det orrekin, ez direla itzak biurtuak, ez baizik gogaik bakar t'aska lasai (1 or.).

Liburua inprimatzaillearen aztarnarik gabe dator, gotzaiaren kondenan ohartzen den bezala. Inprenta jabeak kontatu eran, zera gertatu zen nonbait. Liburua ia kaleratzeko azken puntuan zegoela, bi fraile suertatu omen ziren inprentan. Frantziskotarrak ote ziren susmoa du Aizpuru jaunak. Ez da ongi oroitzen. Eta hauek liburu hura dinamita gerta zekiokela sinestarazi zioten nagusiari. Hau ez zen ausartu arriskatzera. «Ez zait deus inporta» erantzun omen zion Aizpuru, erantzukizun osoa bere gain hartuaz. Inprentako kontuan azaltzen denez, gaur badakigu Beasaingo «Leonardo Zunzunegi» inprenta izan zela liburuaren 1.000 ale 672 pezetatan inprimatu zituena.

Liburuaren helburua, euskal gazteak ezkondu bitartean erabateko sexu garbitasuna nola gorde dezakeen erakustea da. Sexu barau hori zaila da, baina ez ezinezkoa. Liburuxkaren kapitulu denak horixe frogatzera zuzenduta daude, bat ezik. Kapitulu honek, laugarrena erdaraz eta boskarrena euskaraz, determinismoari eta fatalismoari buruzko ideiak ematen dizkizu biziki interesgarriak eta orijinalak direlakoan.

Euskal Herriko gazteak, koadro apokaliptiko samar batetan, lizunkerian itotzen ikusten ditu. Lizunkeria honen seinale eta suemailerik nabarmenena «dantza lotua» da autorearentzat. Horrek kezkatzen du, hitzaurretik bertatik irakurleak ikus dezakeenez. Igande goizean elizan eta arratsaldean dantzan helduta, ez dago kristau logikarik hor.

Aizpuren ustez, kristautasunaren etika jentilenarengandik bereizten bada, garbitasunaren mezuagatik da bereziki. Bertute hori da lortu behar duena, bere burua kristautzat daukan euskal gazteak. Bekatua apaizari aitortzeak, sarritan egingo badu ere, ezer gutxi lagun diezaioke. Ausaz, eragozpen izango zailo aitortzeko maiztasuna bera, barkamenaren erraztasunak errazkeriara bultzatuko du eta. Bertute hori eskuratzeko biderik egokiena, sexu grina eta senak nahime-naren indarrez menperatzea da. Autosujestioz salatzea.

Tesi hauxe defendatu nahi ditu, sexu barauak nola ez dakarren inolako kalterik, nolakoa den gizonaren sexu grina, zein berezitasun dituen honek, garbitasunak zein etekin dakartzan etab. azaltzen duenean.

Eritziak

Liburuaren tesia garaiko edozein apaizena bezain puritanoa zen, gehiago ez bazen. Baina liburuaren giroa, arrazoitzeko estiloa, sexu arazoak tapakirik gabe erabiltzeko ausardia, psikofisiologiari eta sexologiari ematen zitzaion tokia, arras arrotz zitzaizkion kleroaren mentalitateari. Gainera, autoreak agnostiko deklaritzen zuen bere

burua; Nazaret-eko Jesusen jainkotasuna dudatan jartzen zuen: «Aparece... en Palestina un genio; divino si fuera fiel retrato de como los Evangelios que poseo me describen» (16 or.). Eboluzionista da halaber haren mundu ikuskerara.

Baiezpen hau edo hura baino areago, ordea, liburuaren doinu librea, antidogmatikoa, izan zen zentsoreari guraizeak zorrotzu zizkiona. Elizaren eta honen apaizeriaren moldetatik landa ezer gutxi pentsatzerik, gutxiago argitara ematerik, zegoen garai batetan, ez zen arestian aipatu bi fraile haien begi zorrotzaren beharrik, liburu horrekin lur urmaeltsutan barna abiatzen zela iragartzeko. Ausarta edo egiazale amorratua izan behar.

Elizaren aldetik, espero zitekeena gertatu zen. Norbaitek «kritikatu» esateko, «egurtu» erabili du. Honi behintzat, kritika egur eta su tankeran etorri zitzaion gainera.

Bestelako eritzirik ere jaso zuen liburuxka ausartak, gutun bidez behintzat. Eritzi hauek, denak erdara hutsean noski, badutela interesik uste dut, eta osorik aldatuko ditut hona autorearen baimenez.

1. Sutara liburua!

D. Mateo Mujika Gasteizko gotzainak dekretu bat atera zuen liburua gogor kondenatuz. Familiaren adiskide zen gotzaina, Bizente Aizpururekin harremanik ez bazuen ere. Eta dekretuan ikusabartzen den bezala, karta bat idatzi zion, puntu batzu aldatuz gero pasa zitekeela esanez. Autoreak ez zegoela prest hitz bat bakarrik ere aldatzeko erantzun zion. Hona hemen dekretua:

Decreto condenando el libro «Gaztek garbik izan» y su traducción castellana

Revisado diligentemente por censores designados por Nos el libro sin pie de imprenta titulado «Gaztek Garbik izan» y su versión castellana con el título «Jóvenes sed castos» de D. Vicente Aizpuru, dirigido, según se lee en su prólogo, a adolescentes euskaldunes; y habiéndose advertido en él errores peligrosos y doctrinas heréticas, como la de negar o poner en tela de juicio la divinidad de N. S. Jesucristo; de afirmar que todo hombre «en cuanto actividad humana es producto de su patrimonio hereditario en su mayor parte»; de negar la creación del alma humana, propugnando una evolución materialista; de hablar de la confesión sacramental sin respeto a su institución y virtualidad divinas y atribuyéndola un valor puramente humano; de afirmar que la «experiencia de la humanidad es la síntesis de la moral viviente y activa, sentida e interpretada por las conciencias superiores de filósofos y moralistas»: formando todo el libro un acervo de conceptos y frases de marcado sabor modernista, informados por el principio de una evolución materialista; que, lejos de ser útil para

el fin que propone su autor de defender la castidad de los jóvenes euskaldunes, es ruinoso para su fe y educación moral y, por consiguiente, para la limpieza y castidad de su vida; estando confiados a Nuestra vigilancia y cuidado pastorales la mayor parte de los jóvenes vascos a quienes se dedica el libro; y habiendo Nos gestionado privada y paternalmente del autor, aunque con resultado infructuoso, para no vernos en el doloroso trance de reprobar públicamente su libro.

En virtud de lo establecido en el cánón 1.375, en cumplimiento de Nuestro imperioso y sagrado deber y de acuerdo con Nuestro Consejo de Vigilancia contra el Modernismo, debemos prohibir y prohibimos gravemente y bajo pecado mortal a Nuestros diocesanos leer, comprar, retener, vender, traducir o editar el libro titulado «Gaztek Garbík izan» con su versión castellana «Jóvenes sed castos», escrita por Vicente Aizpuru; y mandamos a los que posean algún ejemplar del mismo que inmediatamente lo destruyan o lo remitan a Nos directamente o por mediación de sus Párrocos.

Vitoria, 9 de marzo de 1931
✠ Mateo, Obispo de Vitoria

Ikus **Boletín oficial del obispado de Vitoria**, 1931ko mar-
txoak 16, 227-228 or.

Esan beharrik ez dago autorea ez zegoela eta ez dagoela ados kondenarekin, ez eta bere pentsamenduaren zenbait punturi dekretuak ematen dion interpretapenarekin. Konkretuki, materialismo salakuntzarekin.

Garai hartan, nonbait, gotzainaren aginduak ez ziren hitz hutsik. Egileari berari, beretzat txukun koadernatuta zeukan ale bakarra erre egin omen zioten behintzat. Sendagile bati irakurtzeko prestatu, eta honek apaiz maltzur baten aholkuz sutara bota omen zion. Aizpuru jaunak esan digunez, Andoainen gertatu zen hori.

Gotzainaren taxu horretako errekomenazio batekin, zaila izan behar zuen liburudendetan saltzeak. Adiskideen artean dohan banatzearekin konformatu zen autorea. Horietako batzuek, eskertuz eta beren eritzia agertuz erantzun zioten. Interesgarriak dira kritika hauk, gotzainaren kondenaren aurretikoak bait dira. Idatzi zioten ordenu kronologikoan emango ditugu.

2. Juaristi jaunaren gutuna

Juaristi jauna Iruineko sendagilea zen. 1931ko urtarrilaren 8an (gutunak 1930 dakar, baina 1931koa da ezbairik gabe. Liburua argitaratu gabe bait zegoen aurreko urte horretan. Edozeinek daki zenbat gutun idazten den urte berriaren haseran zaharraren datarekin).

Amigo y Sr. mío: He leído su libro, que cuando me lo

entregó, creí que era de versos en vascuence. Gran sorpresa, al ver que trataba un tema trascendental.

Rápidamente me di cuenta del «porqué del silencio de la crítica», de que Ud. se quejaba. Yo mismo he tenido que renunciar a ejercerla desde la prensa.

En primer lugar, **en estos periódicos**, no se quiere hablar del problema sexual, como no sea para condenar los espectáculos y lecturas inmorales, así, vagamente. El análisis de instintos y sentimientos relacionados con la generación es rehuido en absoluto; hasta se ha llevado a la terminante prohibición de conferencias relativas a estos temas: «educación sexual, eugénica», etc., etc.

Todo libro que trate de estas cuestiones es ya juzgado como atrevido y peligroso, y su autor es rayado, se llame Marañón, Asua, Banús o Aizpuru.

Después, ha escrito Ud. un capítulo en el que se dice y sostiene que la confesión es ineficaz como defensa de la castidad y hasta hace Ud. ver que la facilidad de la absolución hace reincidir. Este criterio puede ser aplicado a todos los demás pecados. Y si aún está sin excomulgar y sin recoger o refreir, es porque no se estila o porque no lo han leído. Pero al que hiciere el elogio de esta tesis ya le había caído buena.

Sin embargo, yo hubiera pasado por estos «inconvenientes» si los directores de los periódicos me lo hubieran tolerado (¡Que no!). Pero luego discrepo de Ud. en algunos puntos; por ejemplo en la importancia que Ud. dá al baile «agarrao» en cuanto a la castidad. Una larga experiencia profesional en muchas partes del mundo civilizado, me han convencido de que el baile no entra para nada en la libido, aunque sea el remedo inconsciente del acto carnal. En Galicia y en la Montaña navarra, donde bailan sueltos, son legión las chicas que paren en soltería, **los incestos**, y otras monstruosidades. En cambio en Castilla y Andalucía (en el campo) la gente es de una castidad que raya en fiera obsesión; y una «chula» no aguanta un desmán sin devolver un bofetón. ¡Si Ud supiera que la casi totalidad de las que paren en la Maternidad de Guipúzcoa y Navarra son chicas que no han bailado un chotis, ni un tango...!

Tampoco estoy conforme en su culto a la tradición y a la lengua, aunque de una y otra sé más de lo que presumen algunos ultratradicionales y eusquerizantes. Soy hombre de renovación, de adaptación y, mejor aun, de revolución. Una tradicional costumbre fue, antes, una novedad; y la lengua que no me sirve para intercambiar ideas, es sólo un monumento arqueológico o un dulce recuerdo maternal. Usted, que ha escrito un libro bilingüe... y no vende, si lo hubiera escrito sólo en vascuence, ¿quién lo hubiera leído? En las últimas fiestas vascas de los Jardines, quizá fuera yo de los pocos que compraron algo en un puesto de libros que instalaron.

Ya vé que soy sincero, como Ud. es hombre de buena intención y estudioso.

Pero creo que este libro sólo le producirá alguna satisfacción íntima y quizá más contrariedades de las que suponía al escribirlo e imprimirlo.

Salud y mande a su affmo.

Juaristi

Azpimarkatzekoa da sexu informaketari, dantza helduari buruz dioena. Euskararen balio praktikoari buruz eta euskal liburuaren salmentari buruz azaltzen dituen eritziak ere interesgarriak dira. Garbi ikusten ditu, halaber, liburuaren arriskuak.

3. Benigno Orejaren gutuna

Goralmenezko tonuan idatzi zion Benigno Orejak Donostiatik, 1931ko urtarrilaren 11n.

Distinguido y estimado amigo: hace ya algún tiempo recibí acompañado de afectuosa tarjeta su producción literaria bilingüe «Jóvenes sed castos».

Mi demora en acusarle recibo y agradecerle tanta atención, no ha obedecido a otro motivo que al deseo de enterarme detenidamente de su contenido, como siempre es costumbre mía en casos análogos, antes de contestar dando las gracias al que tiene la bondad de regalarme un libro.

Particular atención ha merecido de mi parte el estudio de las páginas del suyo 1.º porque no creía era aficionado a esta clase de trabajos y 2.º por la naturaleza del tema tratado.

Sin ánimo de ofenderle con el alago (sic) le diré que el tema está bien desarrollado, hay conceptos muy hermosos, literariamente bien escritos y sobre todo la intención es tan sublime que espero ha de dar óptimos frutos en el País su lectura.

Reciba, pues, mi sincera felicitación por la obra ejecutada, y reciba como siempre el afecto y consideración de su affmo. amigo y s. s. q. e. s. m.

B. Oreja

Hain laudoriozko kritika egin zion gizona, ordea, ez zen gauza izan, gotzainaren kondenaren ondoren, autoreak bere midiku lagunen artean gratis banatzeko bidali nahi zizkion 50 ale jasotzeko. Katoliko bezala, Gotzainaren eritzira kontzientzia makurtu beharra zeukala idatzi zion. Alferrikakoa izan zen Aizpuruk kontrako bere eritzia agertzen zioneko gutuna. Liburuekin gelditu zen.

4. Jose Antonio Agirre

Jose Antonio Agirrek ez zuen kontzientzi problemarik izango. Ma-

teo Mujikaren dekretua baino lehenagokoa izan arren, dekretuaren direkzio berdinean kokatzen da. Beste erreparoen artean, gogor kondenatzen du eboluzionismoa. Aitortzari buruz arras desberdin pentsatzen du. Eritzi bitxi samarrik ere ez da falta. Hala ere, errespetoa eta izpiritu elegantzia darion eskutitza da. 1931ko urtarrilaren 22koa da.

Muy Sr. mío: He recibido su obrita «Gaztek garbik izan» cuyo envío agradezco como delicada atención.

Lo que no puedo silenciar en conciencia es el contenido de la misma que a mi juicio (y téngalo como el de un amigo) si se difunde ha de producir desastrosos resultados. En primer lugar por las aplicaciones prácticas de la misma contrarias no sólo a la Religión que los vascos profesamos, sino aún al mismo derecho Natural que en sus más elementales normas señala al género humano un proceso diametralmente opuesto al señalado por la doctrina evolucionista.

En el capítulo en el que se considera a la **confesión** como ineficaz es altamente perturbador. ¿Considera Vd. que el joven que comete sacrilegio en la confesión por callar por vergüenza, tendrá suficiente preparación para educarse a sí mismo en orden a la castidad?

Así lo estimó el protestantismo que como Vd. sabe desencadenó con tal motivo la lujuria más desenfrenada en los países en que se extendió. Asimismo el laicismo produce igual resultado que todos lamentamos.

Yo espero en bien de la Patria que los dos amamos y en bien de los altos destinos de nuestra juventud, que Vd. hombre como se deduce, de gran cultura y de espíritu correcto reflejado en el respeto con que trata todo lo que no discurra como Vd., ha de comprenderlo así y empleará su pluma y sus conocimientos en bien de estos dos grandes amasadores de nuestra felicidad: Jaungoikoa (nuestra Santa Religión) y Lagi-zarra (nuestra soberanía conculcada).

Le hablo de hermano a hermano con el mayor cariño y respeto, en la seguridad de tener acogida en quien con tanto respeto trata a los demás y que con ello se hace acreedor a lo mismo.

Ofreciéndoles mi amistad sincera, queda de Vd. Afmo. en Jel q. e. s. m.

José A. de Aguirre

5. Gregorio Marañon-en gutuna

Gregorio Marañon-ek gotzainaren kondenaren ondotik idatzi zion. Liburuxkari buruz ezer konkreturik ez dioen arren, badu interesik gotzainaren jokabidea epaitzen duen moduagatik, eta Marañon bezalako intelektual leial batek giro klerikal hartan zer espero zezakeen garbi adierazten duelako. 1931ko apirilaren 28an idatzita dago.

Mi buen amigo. He recibido su librito que me parece

muy interesante. Lo absurdo es que haya podido ser objeto de la agresión episcopal. Claro es que conociendo a nuestros obispos, nada puede extrañar. Yo también he tenido que sufrir la persecución de muchos de ellos; lo mejor es no hacerles caso. Con mucho gusto, repartiré el librito entre mis amigos.

Un saludo muy afectuoso de

G. Marañón

Bukatzeke

Eztabaida hauk, aingeruen sexuari buruzkoak bezain bitxiak irudituko zaizkizu gaur. Gaur, ez gisa horretako libururik idatziko zen, ez kondenarik hartuko zuen. Eta ez, aipatzen diren arazoez gaurkotasunik ez dutelako.

Bizente Aizpuren kasua ere poztekoa da. Apaizeriaren agintea bortitzagoa zen garai hartan ere kontestatzaile bakanen batzu izan zirenen lekuko delako.

Ordua baino lehen jaito beharrak lanak ematen ditu. Amari eta haurrari. Garai batetako giroan nagusi den pentsakeratik kanpo dabilenak ere minik franko jasan ohi du.

Eritziak gorabehera, eskertzekoa da Aizpuru bezalako izpiriturik egotea. Giroaren morroi izan gabe, bere kontzientziaren askatasuna, bere nortasuna, eta nork bere eritziak argitaratzeko eta zabaltzeko eskubidea salbatu nahi izatea. Gisa honetako gizonen sufrimenduei esker doa askatasuna bere bidea urratuz.

Gaur inork ez ditu kondenatzen ez pertsegitzen herese hauk. Baina kondairaren isuriarekin kasu hain mingotsak konpondu nahi izatea, errazegia dirudi. Hartutako egurrak eta jasandako erasoaldiak burdina goriz markatu bait dute sarri horien bizitza. Ondoko belaualdien esker ona merezi dute gutxienik. Errekonozimendu publiko eta ageriko bat. Artikuluxka hau, ez da noski zor zaion guztia, baina lantxo hau guztia justiziaz zor diogu Bizente Aizpururi.

M. P.

¹ Villasante, Michelena, Onaindia eta Sarasolaren euskal literaturaren historiari ez dut aipamenik aurkitu. Añamendiren **Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco-k**, ordea, ematen ditu berri laburrik, Yon Bilbaok bere bibliografian ematen duena bilduz. Hona Añamendik dioena: «**Aizpuru, Vicente**. Autor de una breve historia de la Virgen de Izlar como protectora de los marinos, traducida al euskera por D. Francisco M.ª Gorostegui y publicada en Tolosa en 1884. También es autor de otras dos publicaciones «Gaztek Garbik izan» y «Nekazaritza Euskalerriko Nekazarientzat» (1930).

Hemen nahasmen bat dago inondik ere. Yon Bilbaok eta honen ondoko Añamendik, bi idazle homonimo bateratu egin dituzte nonbait. Gure lan honetako «Gaztek Garbik izan» liburuaren idazleak nekez idaz zezakeen 1884 urtean Itziarko Amaren kondairarik, 1889 urtean jaito bait zen.